

Litteratur og Kritik.

Fr. Olsen: Det danske Postvæsen, dets Historie og Personer indtil dets Overtagelse af Staten 1711. Kjøbenhavn (J. Frimodt) 1889. (233 SS.)

Hvis Forf. af det Skrift, hvis Titel staar over disse Linier, havde ledsaget det med nogle indledende Ord, vilde han deri vistnok have gjort Rede for, hvilke Arbejder af tidligere Forfattere om det samme Emne han har kunnet støtte sig til. Thi Postvæsenets Historie i Danmark er ikke saa udyrket endda; ikke alene ældre Historikere som Gustav Ludvig Baden¹⁾ og Velschow²⁾ have offentliggjort Studier derover, men ogsaa meget senere er Postvæsenets Fortid bleven gjort til Gjenstand for Undersøgelse af Forskjellige, blandt hvilke det her maa være tilstrækkeligt at nævne de tvende betydeligste: P. B. Pedersen og P. M. Stolpe. Resultaterne af Pederzens Undersøgelser er meddelte i „Tidsskrift for Postvæsen“ II—III under Titel: „Bidrag til det danske Postvæsenes Historie indtil dets Overtagelse af Staten 1710“, et ganske vist kun paa let tilgængelige trykte Kilder bygget Arbejde, men dog af Betydning, forsaavidt som deri for første Gang er forsøgt at give

¹⁾ Noget om den lollandske agende Post, med en Indledning om Postvæsenets Oprindelse (Minerva 1797); Om Indretningerne i Oldtiden og Middelalderen hos de Nordiske, især Danske, for Postvæsenet, Veipolitiet, de Reisendes Befordring og Beværtning (Skand. Museum 1803, optrykt i Afhandlinger I. 141—218).

²⁾ Om Oprindelsen til den danske Konges Ret til at have en Postanstalt i Hamborg (Nyt hist. Tidsskr. V. 582—603).

en sammenhængende Fremstilling af det danske Postvæsens Indretninger og Vilkaar i dets første Aarhundrede. Stolpe har i sit indholdsrige og omfattende Værk „Dagspressen i Danmark“ fundet Anledning til jævnlig at berøre Postvæsenets Historie og givet adskillige nye Oplysninger i saa Henseende. Var nu P. B. Pedersens Arbejde kun et famlende Forsøg og Stolpes Behandling rent lejlighedsvis, saa meget mere maa man glæde sig over endelig at have faaet en Postvæsenets Historie, som den af Postkontrolleur Olsen leverede, bygget ikke alene paa de Kilder, som Literaturen frembyder, men ogsaa hvilende paa et grundigt Studium i Arkiverne.

Forf. har ordnet sit Stof i 5 Hovedafdelinger, idet han, efter først at have omtalt Samfærdselsvæsenet før Postvæsenets Oprettelse, i næste Afsnit behandler Postvæsenets Historie fra 1625, da Christian IV.s Postforordning traadte i Kraft, indtil 1653, i hvilket Aar Klingenberg overtog Postvæsenets Bestyrelse og omorganiserede det. Postvæsenet under Klingenberg's Auspicier optager Bogens tredje Afsnit, medens det 4de behandler Postvæsenets Skjæbne og Vilkaar under Familien Gyldenløves Besiddelse fra 1685, indtil det i Aaret 1711 atter kom i Regeringens Hænder. I et 5te Afsnit gives Oplysninger om den svenske Post gennem Danmark, og endelig meddeles til Slutning nogle af de vigtigste Aktstykker, hvorpaa Fremstillingen er bygget — Postforordningen af 1624, Klingenberg's Bestalling, der her for første Gang er offentliggjort, m. m. —, samt en Oversigt over Postgangen og Brevtaxten i Aaret 1656. Denne Inddeling efter de anførte Mærkeaar er saa naturlig, at der ikke godt kunde være Tale om nogen anden; ogsaa indenfor de enkelte Perioder forekommer det mig, at Forf. gjennemgaaende har været heldig i sit Arrangement af det noget vanskelige Materiale. Selv om Forf. ikke har maattet begynde paa bar Bund, har det dog været nødvendigt for ham at foretage en planmæssig Ransagning af alle Kancelliexpeditionerne for et Aarhundrede, foruden at han i andre af Arkivernes Akter har søgt at opspore, hvad der vedkom hans Emne; naar dertil kommer en flittig Benyttelse af trykte Skrifter, fra hvilke mangfoldige smaa Bidrag have kunnet sammensankes,

vil det være indlysende, at Forf. ikke har skyet det Besvær, der har været forbundet med Indsamlingen af Materialet, hvoraf Bygningen skulde dannes. Og dette store Stof har han forstaaet at behandle saaledes, at man ved hans Bog faar et korrekt og paalideligt Billede af Postvæsenets Forhold og Personer i den Tid, han har foresat sig at skildre dem.

Forf. begynder med at give en kortfattet Skildring af Postvæsenets Oprindelse og Udvikling i Europa, en Skildring, der gjerne kunde have været lidt fyldigere, hvis Forf. havde benyttet de i de senere Aar saavel i Tydskland som i Frankrig og Schweiz fremkomne Skrifter om Postvæsenets Historie, deriblandt de talrige Bidrag i Tidsskrifterne „L'union postale“ og „Archiv für Post und Telegraphie“. Han gaar derefter over til at omtale Samfærdselsvæsenet i Danmark i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da intet Postvæsen her existerede — naar undtages Christian II.s dødfødte Forsøg paa at skabe et saadant —, men Private, saavelsom Regeringen, vare henviste til ved Lejlighed eller ved særlige Bude at faa sine Breve befordrede; for Rejsendes Befordring gjorde derimod Staten en Del ved forskjellige Bestemmelser om Vognmænd og Færger, i hvilken Henseende Forf. fremhæver Bestemmelserne i Christian IV.s store Reces (af 1643), idet han dog forbigaar Forordningen af 1. Juni 1615, der netop er Kilden til det paagjældende Punkt i Recessen. Bl. A. oplyser Forf. her, at allerede 1557 blev der bygget et Hus paa Sprogø til de Rejsendes Bekvemmelighed, en Foranstaltning, der sikkert af disse er bleven hilset med Glæde og benyttet af mange; det er derfor ogsaa udtrykkelig tilføjet i det Brev af 21. Maj 1608¹⁾, hvorved Øen forundtes Johan Petersen, at han skal være forpligtet „at holde hvis Huse ved Magt, der paa Landet allerede opbygte ere, og fremdeles dennem forbedre, saa at vejfarende Folk, som hannem ansøgendes vorder og af Uvejr kan hænde at indtrænges der paa Landet, derudi kan huses og herberges“. Forøvrigt kunde der nok i dette Afsnit være taget Hensyn til de hos Secher, Corpus Con-

¹⁾ Fyenske Registre 3. 147.

stitutionum Daniæ I, anførte Kongebreve vedrørende Postbefordringen.

At den Brevbesørgelse ved egne Tjenere eller Bønder eller ved Rejsende, som Adelen i hine Tider maatte lade sig nøje med, var af tvivlsomt Værd og ofte meget langsom, siger sig selv, og at Brevene og undertiden Budene med kunde forsvinde, hørte næppe heller til Sjeldenhederne; jeg skal her kun anføre et Par Exempler, der vise dette. Albert Giøe skriver fra Kjøbenhavn Hellig tre Kongers Dag 1537 til sit Sødskendebarn, Fru Sophie Krummedige, Eske Billes: „Kjære Sophie, som Du formelder i Din Skrivelse, at Du haver skrevet mig 2 eller 3 Gange til, siden I komme af Ærkebispens Fængsel, da skal Du vide i Sandhed, at dette (!) Dine Breve, som Mikkell van Brunsberg haver antvordet mig, det er de første Breve, som mig er til Hande kommen fra Eder, siden I komme op til Norge; desligeste haver jeg og tvende Gange skrevet Dig til, da formærker jeg og, at de ikke heller er kommen Dig til Hande. — — Kjære Sophie, vilde jeg vel ofte ydermere skrive Dig til, nu mærker jeg vel, at det er misligt, om Brevene kommer Dig til Hænde eller ej“¹⁾. Hr. Mourits Olsen Krognos skriver 10. Decbr. 1546 til Hr. Anders Bille og sender ham nogle Breve, som Niels Bielkes Svend samme Dag har bragt ham, idet han tilføjer: „Kjære Hr. Anders, var disse Breve udskrevne nu først i Sommer sidst forleden i den anden Dag Maj Maaned, som I derudinden ydermere forfare kan, og Karlen, som havde dennem at føre, han blev syg, og Brevene kom tilbage igjen til Sverige og saa til Svendborg i Fyen og derfran og til Sverige, og nu er Karlen kommen hid med dennem“²⁾. Brevet er skrevet paa Skjoldnæsholm.

At det ikke under saadanne Forhold kunde være synderlig bevendt med Brevhemmeligheden, derom vidner en Ytring i et Brev fra Jens Brahe, dat. Børringe Kloster 4. Decbr. 1538, til hans Svigermoder, ovennævnte Fru Sophie Krummedige:

¹⁾ Klevenfeldts Saml., Dok. til Fam. Bille.

²⁾ Klevenfeldts Saml., Dok. til Fam. Bielke.

„Kjære Moder, baade de Breve, som I skrevet mig til, haver jeg ikke seet Eders Signete derfor; thi tror jeg, at de have været opbrudne, og fik jeg det ene ikke med den Bog, førend i Mandags otte Dage“¹⁾).

Stolpe har i sit ovfr. omtalte Skrift (I. 27) anført adskillige Exempler paa, hvilken Tid Breve i Frederik II.s Dage kunde bruge for at komme fra et Sted til et andet; Christian IV.s Kantsler, Christian Friis til Borreby, plejede jævnlig at give sine Breve Paategning om, naar han modtog dem, og lignende Vidnesbyrd om Brevbefordringens Uregelmæssighed, som de af Stolpe anførte, kunne disse Breve give; i Aarene 1611—12 brugte saaledes et Brev 5 Dage om at komme fra Kolding til Kjøbenhavn, et 7 Dage og to andre 9 Dage; et Brev fra Silkeborg kom først efter 8 Dages Forløb -- ved Sommertid — til Kjøbenhavn, medens et Brev fra Krumstrup i Fyen var 5 Dage under Vejs; at et Brev, der 19. Juni 1609 afgik fra Trondhjem, først 9. August kom Kantsleren i Hænde, viser, hvor vanskelig Korrespondancen mellem Kancelliet og dets nordenfjeldske Embedsmænd har været²⁾).

Det er højst sandsynligt, at en Konge som Christian IV, der paa saa mange Maader viste sin levende Interesse for Handelen og ved saa mange Foranstaltninger søgte at ophjælpe denne, personlig har fattet Planen til Oprettelsen af et ordnet Postvæsen i Danmark; en saa praktisk anlagt Mand har sikkert haft et aabent Øje for, hvilken uhyre Betydning en regelmæssig og sikker Brevbesørgelse maatte have for Handelsstanden³⁾. Han paalagde derfor gjentagne Gange Kantsler Christian Friis til Kragerup at fremkomme med Forslag i saa Henseende, og Resultatet blev et den 22. Okt. 1623 dat. Forslag, helt igjennem skrevet med Kantslerens egen Haand, en Omstændighed, der er undgaaet Forf.'s Opmærksomhed, men dog synes mig

¹⁾ Klevenfeldts Saml., Dok. til Fam. Brahe.

²⁾ Breve til Kantsler Chr. Friis i Rigsarkivet.

³⁾ I et Missive af 12. Febr. 1646 hedder det om Postvæsenet: efterdi det til Rigens Bedste og Trafikens Forbedring er anseet, burde det billigen uden Kronens Tillæg at fortsættes. Jydske Tegn. XI. 188.

værd at lægge Mærke til som en Antydning af, hvilken Vigtighed Kongen tillagde sin Plan. Forslaget maatte dog undergaa adskillige Ændringer, inden det vandt Kongens udelte Bifald, og først 24. Decbr. 1624 udkom den endelige „Forordning om Post-Budde“. Herved skabtes regelmæssige Post-router over hele Landet, udførte ved gaaende Bude, der besørgede Breve for bestemte Taxter, samt en kjørende Route mellem Kjøbenhavn og Hamborg til Befordring saavel af Breve som af Pakker¹⁾. Bestyrelsen af Postvæsenet overdroges fire Kjøbmænd i Kjøbenhavn, valgte af Borgmestre og Raad blandt de fire Handelskompagniers Interessenter.

Uagtet Forordningen Intet indeholder derom, maatte dog snart saavel Kjøbstæderne som Handelskompagnierne bidrage med et vist aarligt Beløb til Postbudenes Underholdning — om hvis Udredelse der fra 1626 findes adskillige kongelige Ordre —, hvortil Kongen selv føjede et betydeligt Bidrag²⁾. At det lige fra Begyndelsen har været Hensigten at paalægge denne Skat, som Forf. S. 32 antager, er muligt; dog har i hvert Fald Kongens Tilskud ikke været beregnet tidligere end fra 1. Maj 1625, og kom Kjøbstædernes Bidrag langsomt ind, gik det ogsaa kun smaat med Udbetalingen af Kongens eget Bidrag, som det fremgaar af en Opgjørelse fra 1639, da Postvæsenet endnu af den Sum, Kongen havde lovet at udrede, for Tiaaret 1625—35 havde til Gode henimod 1700 Daler, hvilke i November 1639 bleve Budene udbetalte³⁾.

¹⁾ Forf. anfører (S. 203), at Hamborger-Posten i en senere Periode ankom om Natten til Kjøbenhavn, naar Portene vare lukkede, hvorfor Postsækkene skulle være blevne hejsede over Volden ind i Staden; dette bekræftes af Brock, Hist. Efterr. om Rosenborg II. 62. Jeg skylder Dr. Brock denne Henvisning.

²⁾ Naar Forf. S. 33 anfører, at de fyenske Kjøbstæders Bidrag skulde sendes til Borgmesteren i Odense for af ham at sendes videre til Postforvalterne i Kjøbenhavn, da maa hertil bemærkes, at 8. Maj 1627 fik Odense Magistrat Ordre til at sende Pengene til Lensmanden paa Koldinghus, eftersom de anvendtes til de jyske Budes Løn.

³⁾ Sjæll. Tegnelser XXVI. 509. Indlæg fra alle Lande 1639.

Forf. omtaler S. 28 f. de Kjøbmænd, der som Postforvaltere ledede Postvæsenets Drift fra 1625 til 1653, og senere (S. 40 ff.) Københavns Postmestre i denne Periode; hvad de første angaar, tror jeg, at Forf. har medtaget, hvad der med Billighed kan forlanges¹⁾, men med Hensyn til Postmestrene har han taget sig det lettere, idet han kun har nævnt to (Iver Jacobsen fra 1634 og Gerhard van Oesede) og er uvidende om, hvem der før disse har beklædt Postmesterembedet, skjønt han vilde have kunnet finde de ældre Postmestres Navne i et let overkommeligt Kildeskrift²⁾. Den første Postmester var vistnok Peder Kolding³⁾, der 12. Maj 1633 omtales som død; formodentlig har hans Embede strax efter hans Afgang været overdraget Niels Frandsen, hvis Bestalling dog først er udfærdiget 22. Oktober s. A.⁴⁾. Niels Frandsen var imidlertid kun noget over et Aar i Embedet; 17. Decbr. 1634 blev han aftakket, og i Novbr. havde Iver Jacobsen faaet Bestalling som Postmester⁵⁾.

De Vanskeligheder ved Postvæsenets Ordning, som Kantsler Chr. Friis havde forudseet, viste sig i fuldt Maal, og Regelmæssigheden i Postgangen har næppe været saa stor som ønskelig. Især voldte Overførselen over Store Bælt Regeringen jævnlig Bryderier; i et Brev af 19. Jan. 1643 udtaler Kongen, at han har erfaret, at Smakke- og Færgemændene i Korsør ere meget modtvillige til at overføre Kongens Folk og Postbude, og beordrer en Person ved Navn Mikkil Bøsseskytter, der har været meget „fortræden“, alvorligen straffet⁶⁾. Fra det følgende Aar anfører Forf. (S. 50 f.) en skarp kongelig Befaling om nogle korsørske Færgemænds Afstraffelse, og 25. Novbr. 1645 var det nødvendigt at paalægge Lensmændene

¹⁾ Om Johan Eitersen kunde dog passende været henvist til Christian IV.s Breve ved Bricka og Fridericia 1641—44 S. 43 f.

²⁾ Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarchivet 1872 S. 206 f.

³⁾ Han forekommer som saadan alt i Rentemester-Regnsk. 1626—27.

⁴⁾ Sjæll. Registre 19. 177.

⁵⁾ Bestallingen, som er meddelt blandt „Aktstykker“, haves tidligere trykt i Københavns Diplomatarium III. 137.

⁶⁾ Sjæll. Tegnelser XXVIII. 58.

i Korsør og Nyborg at tilholde Smakke- og Færgemændene uden Ophold eller Undskyldning at fremføre Posterne, der stadig gave Færgefolkene Skylden, naar de ikke tilendebragte deres Rejser saa tidlig, som de burde¹⁾. Synderlig synes Paa-mindelserne ikke at have frugtet; i 1650 og 1651 maatte det atter indskærpes Færgemændene ikke at opholde Budene utilbørlig eller afkræve dem ubillig Fragt „dennem ikke til ringe Skade og Ophold og udiblandt Fremmede ej til ringe Efter-tale“²⁾.

Tilkommer nu Æren for det danske Postvæsens Opret-telse Christian IV, under hvis Regering derefter ingen betyde-ligere Forandringer foretoges med Hensyn til det en Gang i Værk satte, saa blev det hans Søn og Efterfølger forbeholdt videre at udvikle det Givne, da han 1653 udnævnte Paul Klingenberg til Generalpostmester i Kongeriget Danmark samt Slesvig og Holsten. Klingenberg's Navn har altid været nævnt som knyttet til det danske Postvæsen, men synderlig Besked om ham har man egentlig ikke vidst, før Rigsarkivar Birkeland i sin Afhandling om det norske Postvæsen (trykt i de A. F. Krieger tilegnede Smaaskrifter 1887) offentliggjorde nogle Ud-drag af Klingenberg's egne Meddelelser om sit Levned; paa dette solide Grundlag og forøvrigt med Benyttelse af for største Delen hidtil ukjendt Materiale giver Forf. i det Afsnit, der har til Overskrift „Postvæsenet under Poul Klingenberg 1653—1685“, en Levnedstegning af denne navnkundige Mand³⁾. Hans Op-fattelse af Klingenberg som en udmærket duelig og energisk Mand, der vel ikke altid tog det nøje med sine Midler, naar blot han naaede sit Maal, maa man sikkert erkjende for rigtig. Da imidlertid Et og Andet er undgaaet Forf.s Opmærksom-hed, skal jeg benytte Lejligheden til at gjøre nogle enkelte Tilføjelser til det Foreliggende.

Naar det S. 65 efter Klingenberg's egne Optegnelser hedder,

¹⁾ Fyenske Tegnelser V. 357.

²⁾ Fyenske Tegnelser VII. 57. Sjæll. Tegnelser XXXII. 54.

³⁾ Det synes rimeligst at stave Klingenberg's Fornavn Paul, da han altid selv skriver sig saaledes.

at han omtr. 1636 blev Albert Baltzer Berns' Kompagnon, da har vistnok Kl. selv her taget Munden for fuld; thi endnu i et Brev fra 1645 til Sekretær Otte Krag kalder Berns ham „min Tjener Paul Klingberg“, en Betegnelse, han næppe vilde anvende paa sin Kompagnon¹⁾.

I Aaret 1653 blev Kl. Generalpostmester og 1654 Admiralitetsraad; uagtet der saaledes var nok for ham at tage vare hjemme, har han dog af og til kunnet opholde sig i Hamborg i længere Tid, saaledes 1654, da han holdt Bryllup med Berns' Datter (S. 66), og 1655, da det ved Kongebrev af 27. Febr. tillades ham at forblive der indtil i Maj²⁾.

Den 28. Januar 1665 fik Kl. Befaling til snarest at hidkomme til Kjøbenhavn, hvorfra siges ikke, da Kongen havde Brug for ham, og 14. Februar s. A. fik han Ordre til at paa-skynde sin Hidrejse³⁾. Hvad der har foranlediget disse Ordre, sees ikke; formodentlig ønskede Kongen hans Tjeneste i diplomatisk Hverv, i hvilke han jævnlig anvendtes; endnu samme Aar sendes han til Nederlandene for at afslutte Alliancetraktat⁴⁾. Der synes i det Hele taget ingen Grændser at have været for, hvad Kl. kunde anvendes til; saaledes var han 1673 tilligemed Johan Christopher v. Körbitz Kommissarius i en Sag, som Dr. Simon Paulli og hans Søn Daniel Paulli havde

¹⁾ Brevet i Rigsarkivet.

²⁾ Sjæll. Tegnelser XXXIII. 229. Det synes næsten, som om Kl. i disse Aar har opholdt sig mere i Hamborg end i Kjøbenhavn; fra Hamborg ere saaledes to Breve fra ham til Erik Krag daterede 7. Sept. 1655 og 30. Aug. 1656 (Sjæll. Indlæg). I Ligtalen over Albert Gyldensparres Hustru, Anna Margrethe Iserberg, der var en Datter af Handelsmanden Herman Iserberg i Kjøbenhavn og Klingenberg's Søster Elsebe, siges, at efter hendes Forældres Død tog Kl. hende til sig i Hamborg i hendes ottende Aar (hun var født 15. Juni 1650), hvor hun blev til 1670, da hun „med bemeldte hendes kjære Morbroder, som for hende al sin Tid bar al faderlig Omsorg, her til Kjøbenhavn igjen er ankommen“ (Michel Henrichsøns Ligprædikener IV. 460 f.).

³⁾ Inländ. Registratur.

⁴⁾ Koncept til hans Kreditiv af 22. Sept. 1665 i Rigsarkivet, Aflev. fra Justitsmin., Skab 9, Pakke 347.

med Bogtrykker Joachim Moltkes Enke om en Sum Penge¹⁾, og s. A. fik Dr. Willom Worm Befaling til at udlevere Kl. Raritetsskammerets største og bedste Tubus til Grotfyrsten af Moskow²⁾. Atter 1675 sendtes Kl. som Gesandt til Haag (S. 70) med Rejsepas af 14. Januar³⁾. At han som mistænkt for paa denne Sendelse at have overskredet sin Fuldmagt nær var kommen i Fortræd ved Griffenfelds Fald 1676, er rigtigt nok; men han slap med Skrækken og blev ikke arresteret, som Forf. antager⁴⁾ (S. 70). Enkelte Omstændigheder lade formode, at Kl. har staaet Griffenfeld nær og haft Indflydelse hos denne Statsmand; saaledes anmoder Kjeld Krag til Trudsholm i et Brev af 17. Januar 1671 Kl. om hos Griffenfeld at lægge et godt Ord ind for Informatoren paa Trudsholm, saa at han kunde komme i Betragtning ved Besættelsen af Skelund-Visborg Præstekald; og Anmodningen frugtede, thi 23. Januar fik Kjeld Krags Børns Præceptor Kaldet⁵⁾.

I det mindste to Gange efter Griffenfelds Fald betroede Kongen Kl. diplomatiske Hverv; kort efter Katastrophen sendtes han som Gesandt til Bremen og Aaret efter til Hamborg⁶⁾.

Klingenberg var vistnok en af sin Tids driftigste Finantsmænd; ved sit Ægteskab fik han Formue, og ved de mangfoldige Foretagender, han indlod sig paa, tjente han sikkert betydeligt. Allerede 1653 havde han laant Kongen 10000 Rdl. til Flaadens Udrustning⁷⁾; men snart skulde Omstændighederne tvinge Regeringen til efter en større Maalestok at skaffe sig Penge hos Mænd som Kl. Den ulykkelige Krig med Sverige, der hærgede Danmark ikke mange Aar, efterat Kl. var traadt

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XL. 534.

²⁾ Sjæll. Tegnelser XL. 465.

³⁾ Rigsarkivet. Patenten.

⁴⁾ Danske Samlinger 2. R. III. 28, 30.

⁵⁾ Jydske Indlæg 1671.

⁶⁾ Den første af disse Rejser varede fra 7. Maj 1676 til 2. Septbr. 1677, den anden fra 3. Okt. 1677 til 15. Maj 1678. Rigsarkivet, Afregninger P. 55, 9 b; i Pakken P. 56 findes Regnskaber over Udgifterne ved disse Gesandtskaber.

⁷⁾ Rigsarkivet, Afregninger P. 62.

i Statens Tjeneste, blev for ham som for adskillige Andre, en Kilde til Rigdom, idet de laante Regeringen Penge til høje Renter og gjorde sig rigelig betalte ved Leverancer til Hær og Flaade. I Forbindelse med Henrik Müller samt Gabriel og Selio Marselis sluttede Kl. Kontrakt med Regeringen om en Leverance til Beløb af omtrent 165000 Rdl., og skjønt Priserne paa de Varer, de efter Kontrakten skulde levere, vare ansatte lovlig høje, lykkedes det dog ikke Regeringens Kommissærer uagtet lang Tingen at faa Leverancen billigere. Under Forhandlingerne maatte Kommissærerne, Christen Skeel, Otte Krag og Peder Reedtz, endog være Vidner til et heftigt Skjænderi mellem Henrik Müller og Kl., der var bange for ikke at faa nok af Udbyttet, og kun med Besvær lykkedes det at skille dem ad¹⁾.

Kl. var efterhaanden bleven en rig Mand og Ejer af adskillige Herregaarde rundt om i Landet²⁾. — og dog døde han 1690 som en forarmet Mand paa sin Søns Gaard Højris, efter at en Mængde uheldige Omstændigheder, indviklede Penge-transactioner, Pantsætninger og Processer havde skilt ham af med hans Rigdomme. At han i sine Velmagtsdage lod sig nobilitere (1669), er næsten en Selvfølge; senere (16. Novbr. 1671) blev han Etatsraad³⁾ og, efterat han havde afstaaet Generalpostmesterembedet, virkelig Etatsraad 6. Maj 1684⁴⁾.

Med sin Hustru Elisabeth Berns, der døde 1663⁵⁾, havde Klingenberg flere Børn, af hvilke to døde som smaa, medens hans Søn Paul overlevede ham og fortsatte Slægten.

Ved Siden af sin Skildring af Klingenberg's Levned giver

¹⁾ Sjæll. Registre 24. 95. Sjæll. Indlæg 1657.

²⁾ Den originale Kjøbekontrakt om Aalstrup paa Laaland findes i Fyenske og Smaal. Indlæg 1669.

³⁾ Sjæll. Registre 28. 553.

⁴⁾ Sjæll. Registre 33. 593.

⁵⁾ Brev fra Kl., dat. Hamborg 28. Aug. 1663, til Erik Krag om at udvirke Tilladelse til, at hans nu afdøde Hustru med to i St. Petri Kirke begravne Børn maatte overføres til det Bernske Familiegravsted i Wandsbeck (Sjæll. Indlæg 1663). Tilladelsen meddeltes 1. Sept. s. A. (Sjæll. Tegnelser XXXVI. 580).

Forf. en Fremstilling af hans 32aarige Virksomhed som dansk Generalpostmester, og viser deri, hvilket betydeligt Opsving Postvæsenet tog under hans Ledelse, hvis første Resultat var Forordningen af 30. Novbr. 1653 om Postbudene over Danmark og Norge, der betegner et meget væsentligt Fremskridt i Retning af Hurtighed og Hyppighed af Postbesørgelsen og vistnok snart blev paaskjønnet af Publikum; „den flyvende Post“ kalder Marcus Rodsten Postbudet i et Brev af 17. Marts 1654¹⁾. En af Kl.s første Foranstaltninger var at drage Om-sorg for Postbudenes paalidelige Overførsel mellem Korsør og Nyborg, og han lod i den Anledning fra Holland forskrive en Galieth til Overførsel af Post og Rejsende; allerede tidligere havde man i dette Stykke taget Hollænderne til Mønster; thi 26. Decbr. 1625 havde en Person, der kaldes Rubin af Hol-land, faaet Tilladelse til i Korsør at holde en Smakke, som udi Holland brugeligt er, til Rejsendes Befordring over Bæltet²⁾. Saa stor var Kl.s Omhu for Vedligeholdelsen af denne vigtige Postroute, at han endog under Krigen med Sverige „underholdt“ Postjagten, som Korsør Færgemænd udtrykke sig i en Supplik af Septbr. 1660³⁾. Da Postvæsenet ved Kl.s Bestalling overdroges ham for en Aarrække, saaledes at han selv skulde afholde Udgifterne ved og nyde Indtægterne af dets Drift, er det da ogsaa naturligt, at han i sin egen Interesse, selv under vanskelige Forhold, søgte at vedligeholde den regelmæssige Trafik. Majestæternes og adskillige Embedsmænds Breve befordredes portofrit, mod at Kl. aarlig oppebar af Staten 1000 Tdr. Havre, hvilken Præstation dog, efter Tidens Skik, hyppig ikke ydedes i rette Tid⁴⁾. Denne Portofrihed blev af Rege-ringen successive udvidet til at gjælde flere Embedsmænd;

1) Brev til Jacob Rodsten i Jydske Indlæg 1654.

2) Sjæll. Registre 18. 81. Den hollandske Oprindelse til disse Smakker kjendes ogsaa paa, at Postsmakken, saa længe den existerede, kaldtes med det hollandske Navn Börtten.

3) Sjæll. Indlæg 1660.

4) Se f. Ex. Breve fra Kl. til Erik Krag i Sjæll. Indlæg 1655—56. Den 17. Novbr. 1655 fik Rentemesteren Ordre til at give Kl. Udvisning for 1000 Tdr. Havre, som resterede ham for forleden Aar.

ogsaa i andre Tilfælde kunde Kl. komme til at give rigelig Ækvivalent for Havren, saaledes da det efter Indførelsen af Stempelpapirs-Skatten paabødes ham portofrit at befordre det trykte Papir over alt Riget¹⁾.

Forf. har, væsentlig paa Grundlag af Kancelli-Registranterne, sammenstillet en Oversigt over Posthusene og deres Bestyrere i Danmark og Hertugdømmerne. Det tilkom Klingenberg at udnævne Postmestre, og efter 1668 finder man ofte, hedder det, S. 79, at de af Kl. udstedte Bestallinger have erholdt kongelig Konfirmation; dette har dog sikkert været Praxis ogsaa før 1668, selv om Konfirmationerne ikke ere indførte i Kancelliets Brevbøger; der haves saaledes en Memorial af 17. Aug. 1653, hvori Kl. indberetter, at han har forordnet Otto van Oesede til Postmester i Odense, og udbeder sig kongelig Konfirmation paa denne Udnævnelse²⁾. Hans Bestalling blev udfærdiget to Dage efter (S. 86), og s. D. udgik Missive til Lensmanden i Odense om, at Postmesteren skulde være forskaanet for Indkvartering og anden borgerlig Tyngelse³⁾. Ikke desto mindre klagede han senere gjentagne Gange paa det ynkeligste over, at man havde plaget ham langt over hans Evne med allehaande Paalæg, hvorved han næsten var bleven ruineret⁴⁾. Fra 1653 til 1662 var han tillige Tolder i Odense, men kom i dette Embede i en ikke ubetydelig Kasseangel; hans slette Omstændigheder benyttede hans Kreditorer sig af; „blandt andre var Peter Børtning ikke den sidste“, siger han i en Supplik, og denne berygtede Person lod tage Ejendoms Dom paa Oesedes Gaard i Odense⁵⁾. Trods hans økonomiske Misere lod Klingenberg dog Oesede bestyre Postkontoiret i Odense til hans Død 20. Marts 1674⁶⁾. Hans Eftermand,

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXXV. 968, 8. Okt. 1660.

²⁾ Fyenske Indlæg 1653.

³⁾ Fyenske Tegnelser VII. 155.

⁴⁾ Fyenske og smaalandske Indlæg 1664.

⁵⁾ Anf. St. 1665. Rentekammerresol. af 28. Marts 1672.

⁶⁾ Oesede og hans Hustru Anna Catharina Proschewisch, med hvem han 3. Aug. 1663 havde Bryllup, døde paa samme Dag af Sprinkelsvaghed (Bircherods haandskrevne Dagb.).

Søren Bolt, klagede 1679 over sine ringe Indkomster og fik derfor Tilladelse til, ligesom Postmestrene i Assens og Nyborg, at holde et forsvarligt Værtshus samt tvende dygtige Postvogne med Tilbehør til Rejsendes Befordring, mod aarlig at svare Byen 20 Rdlr.¹⁾. Om enkelte af de andre i Fortegnelsen opførte Postmestre kan ogsaa tilføjes en og anden Bemærkning. Carsten Wulff, „Postmeister und Gastgeber in Nieburg“, var ansat dér 18. Maj 1653²⁾. Denne Mand beklagede sig ogsaa over, at Magistraten ikke vilde respektere hans Skattefrihed, men med Urette, mente Lensmanden Mogens Kaas, da Ingen havde vissere Næring end han, „og endog spiser lidet for Pengene, hvem hos hannem logerer“, tilføjer han nok saa spydigt³⁾. Den Mand, der 1660 ansattes som Postmester i Helsingør, hed David Melving eller Melvin, ikke Melming⁴⁾; 1. Febr. 1666 fik hans Hustru Brev paa Postmesters Bestilling efter ham, hvis hun overlevede ham⁵⁾; han døde sandsynligvis 1671⁶⁾. I Aaret 1680 fik Nakskov sin Postmester, for at Postgangen over Laaland kunde faa større Fart, hvilket der visseligen nok kunde trænges til; thi Aaret iforvejen havde Cornelius Lerche konstateret, at et Brev med Posten havde været 10 Dage under Vejs fra Nakskov til Nielstrup⁷⁾. At Postmesteriet, ligesom Præstekald, konserveredes for Enkerne, var vist ret almindeligt; Forf. anfører (S. 81) nogle Exempler paa dette Forhold; som ovfr. omtalt, var det ogsaa Tilfældet i Helsingør, og da Postmesteren i Haderslev, Gottfried Schumacher, var død, blev Arent Bruhn, der tillige var Tolder i Staden, hans Efterfølger saavel i Postmesterbestillingen som i

¹⁾ Fyenske og smaalandske Indlæg 1679.

²⁾ Under nævnte Datum fik han nemlig Frihedsbrev for Skatter; jvfr. hans Ansøgning i Fyenske og smaalandske Indlæg 1669.

³⁾ Fyenske og smaalandske Indlæg 1655–56.

⁴⁾ Jvfr. f. Ex. Beckers Samll. til Frederik III.s Hist. II. 303. Hans og Hustrus Testamente i Sjæll. Reg. 25. 452.

⁵⁾ Koncept i Rigsarkivet, Danske Saml.

⁶⁾ Tilladelse af 12. April 1671 til, at hans Lig maa flyttes fra København til Helsingør (Sjæll. Registre 28. 435).

⁷⁾ Brev fra Lerche i Fyenske og smaalandske Indlæg 1679.

Ægteskabet¹⁾. Om Postmester Friderich Glüwer i Slesvig bør tilføjes, at han ved sin Udnævnelse som saadan var Ridefoged ved det slesvigske Domkapitels Gods, hvilket Embede han bibeholdt²⁾. Postmesteren i Itzeho, B. A. Jäger, havde adskillige Embeder, idet han var Told- og Licent-Inspektør samt Stempelpapirsforvalter; at en saadan Mand ikke kunde finde sig i, at andre Personer ved offentlige Sammenkomster trængte sig frem foran ham, var tilgiveligt; paa hans Andragende om Fastsættelsen af hans Plads i Selskabet i Itzeho, resolveredes da under 4. Febr. 1673, at han skulde nyde Præcedens for Raadherrerne og Kapellanerne saavel i Stæderne som paa Landet³⁾.

Den allerede inden Klingenberg's Overtagelse af Postvæsenet indførte Foranstaltning, at Bøndergaardene udlagdes til Befordring pr. Vogn af Postbudene, fik en stor Udstrækning under hans Styrelse. Forf. anfører ved Omtalen heraf (S. 93), at de jyske Postbønder 1655 klagede over ikke at kunne overkomme Arbejdet, hvorfor et Kongebrev af 1656 fastsatte, at Bønderne skulde skiftes til at udføre Befordringen saaledes, at hver kun præsterede den i ti Aar ad Gangen. I Kancelliprotokollen staar ganske vist ti Aar, men Forf.s Eormodning om, at der bør læses to Aar, er rigtig, hvilket fremgaar af Indlæggene til Anordningen, flere meget klagende Supplikker fra Bønder i Skanderborg og Riberhus Len, der ere fremsendte med vedkommende Lensmænds Anbefalinger⁴⁾.

Krigen med Sverige nødvendiggjorde særlige Forholdsregler med Hensyn til Vedligeholdelsen af Postforbindelsen mellem

¹⁾ Klingenberg's Bestalling for ham er af 19. Marts 1677; 14. April s. A. fik han Tilladelse til at vies i Huset til Schumachers Enke, Salome (Inländ. Registratur).

²⁾ Rigsarkivet, Patenten.

³⁾ Anf. St. — Om Postmester i Kjøbenhavn Rasmus Andersen kan anføres, at hans Enke, Magdalene Klauman, giftede sig med den noksom bekjendte Forfatter af Kjøge Huskors, Johan Brunsmann (Sjæll. Registr. 29. 554. Personalhist. Tidsskr. I. 206. Wad, Rektorerne paa Herlufsholm S. 186).

⁴⁾ Jyske Indlæg 1655—56.

Kjøbenhavn og Udlandet; af den kejserslige Gesandt, Baron Goes' Breve (trykte i Histor. Tidsskr. 5. R. III) erfarer Forf., at denne Postforbindelse 1659—60 vedligeholdtes ad Søvejen, og det samme har været Tilfældet i de tidligere Krigsaar; saaledes have vi et under 1. Septbr. 1657 udfærdiget kgl. Pas for Postbudet Ewert Wiemeyer for de Tilfælde, da han maatte lægge sin Vej over Fehmern eller gjøre Overfarten fra Rødby til Lübeck¹⁾; paa dette Tidspunkt havde jo Carl Gustav allerede besat Holsten og Slesvig. Men Standsninger og Forhalinge have naturligvis de ekstraordinære Forhold bevirket; naar selv et saa vigtigt Brev som en Skrivelse, Kongen afsendte, rimeligvis med særligt Bud, fra Antvorskov den 5. Novbr. 1657 til Rigens Raad i Kjøbenhavn, først kom Raadet i Hænde den 8. sildig om Aftenen, kan man slutte sig til, hvor besværlig og uregelmæssig den egentlige Postgang maa have været²⁾.

Bogens fjerde Afsnit handler om Postvæsenet i Familien Gyldenløves Besiddelse 1685—1711, efterat Klingenberg som Følge af sit udviklede Pengemellemværende med Staten havde afstaaet det til Kongen og denne derefter havde anvendt det til Forsørgelse for sin naturlige Søn. At denne, der kun var 11 Aar gammel, ikke kunde lede Postvæsenets Administration, siger sig selv, og den blev derfor lagt i Hænderne paa Direktører, blandt hvilke nævnes flere af Tidens mere bekjendte Mænd. Efter Gyldenløves tidlige Død var hans Enke, Fru Dorothea Krag, som efter Overenskomst med Regeringen beholdt Postvæsenet indtil 1711, den ledende Aand i dets Styrelse. Dette Afsnit er ikke det mindst interessante i Bogen; Kilderne have her flydt rigeligere, og Perioden er præget af betydelige Fremskridt (Forordningen af 1694), om end adskillige Ulemper klæbde ved den private Styrelse, f. Ex. Fru Dorothea Krags hensynsløse Fremfærd for at værne om Postvæsenets Eneret, der var yderligere indskærpet ved den nævnte Forordning. At Strenghed iøvrigt nok kunde være paa sin Plads i dette Punkt, maa indrømmes, naar man erfarer, at

¹⁾ Rigsarkivet, Patenten.

²⁾ Memorial fra Rigens Raad af 9. Novbr. 1657 (Sjæll. Indlæg 1657).

Greverne Ahlefeldt paa Langeland i Aarevis underholdt en privat 2 Gange ugentlig Postgang fra Langeland til Nyborg „under Prætext, at den ordinære Post ikkun gaar een Gang om Ugen“, indtil Regeringen 1723 satte en Stopper for denne Trafik ¹⁾.

Ogsaa for den Gyldenløveske Periodes Vedkommende meddeler Forf. en Liste over Postmestrene ²⁾.

Den røde Mundering for Postilloner oplyses at have været i Brug 1708; formodentlig har den alt tidligere været reglementeret. Postvæsenets gamle Emblem, Posthornet, har vistnok i Danmark altid været benyttet af Posterne; det ældste Bevis for dets Anvendelse giver Bircherod i sine haandskrevne Dagbøger, hvor han under 21. Juni 1660 antegner: Alligevel jeg endnu Intet skjottede om at vide, hvad Nyt anden Steds fra Posten førte med sig (hvilket er forklarligt, da B. dengang knap var halvtredie Aar gammel), saa kjendte jeg dog meget vel hans Lyd, naar han ved sin Ankomst og Fremfart igjennem Gaden blæste i sit Posthorn.

I Skriftets sidste Afdeling skjænker Forf. den svenske Postgang gjennem Danmark udførlig Omtale. Sverige havde længe fremført en agende Post gjennem Danmark, men ønskede stadig at faa denne forandret til en ridende Post, hvilket først 1689 lykkedes, efterat Sagen gjentagne Gange havde været forhandlet ad diplomatisk Vej, saaledes 1677 og 1688, fra hvilket sidste Aar haves en ret interessant Indberetning til Kongen fra Gehejmeraad Mikkel Vibe om hans skarpe Ordskifte med den svenske Envoyé om denne Sag; fra svensk

¹⁾ Fyenske og smaalandske Tegnelser XIV. 447, 29. Okt. 1723.

²⁾ Blandt disse savnes Hans Lund i Kolding (Rentekammerresol. 16. Novbr. 1695). S. 168 anføres 28. Jan. 1701 som Datum for den kgl. Konfirmation paa Gyldenløves Exspektancebrev for Johan Venninghausen som Postmester i Haderslev; dette er ukorrekt; Gyldenløves Brev er af nævnte Datum, medens den kgl. Konfirm. er af 24. Okt. 1704. Som Postmester i Korsør nævner Forf. Andreas Rasch; hans Formand var Rasmus Jacobsen, der døde 1700, og hvis Enke, Martha Schnabel, ogsaa blev Raschs Hustru (Korsør Kirkebog).

Side paastodes, at Postvæsenet var *privatum quid* og ej *publicum*, medens Vibe hævdede, at *jus postarum* var et *Regale*, og at Posternes Indrettelse og Forandring i en anden Herres Lande *dependerede ab autoritate publica* og alene af den Souveræns Disposition og Tilladelse, som slig *Regale* og *Retlighed* kompeterede¹⁾. —

Postkontrollør Olsens Bog, der i det Hele er ret velskreven, om end Sætningsbygningen af og til har et noget merkantilt Tilsnit, er et glædeligt Vidnesbyrd om, at historisk Indsigt og Interesse kan findes udenfor Fagmændenes Kreds. Helt er det dog ikke lykkedes ham at undgaa den Slags Pletter, som let falde Andre i Øjnene. Saaledes er den Form, hvori han gjengiver Navne, undertiden noget besynderlig; S. 30 skriver han Gerszdorff, S. 47 Gerzdorff, medens Navnet bør skrives Gersdorff; S. 28 o. fl. St. staver han Johan Braems Familienavn Bram; S. 67 har han Simon Pauli i Stedet for Paulli²⁾; det ser heller ikke godt ud at bruge de gammeldags tyske Former Waszmüthen (S. 82, 88) og Clüvern (S. 88) for Waszmuth og Clöver. Lige saa lidt er der Grund til (S. 7) at skrive *Recesz* for *Reces*. Af værre Beskaffenhed er Omtalen (S. 126) af Albert Gyldensparre, som „Oversekretær, Præces [sic], Konferensraad og Skovbynacht“; Oversekretær — der menes vel i et af Kancellierne — har han ingeninde været, og Præses kan man ikke være uden Angivelse af, hvori man er Præses; Gyldensparre var Præsident i Under-Admiralitsretten, men Schoutbynacht (Kontre-Admiral) blev han lige saa lidt, som nu om Stunder en Kandidat, der er Fuldmægtig i Marineministeriet, kan avancere til Kommandør eller

¹⁾ Rigsarkivet, Danske Kongers Hist. Nr. 148, 175, 243.

²⁾ Paa en Fejlæsning beror det vistnok, naar han S. 48 kalder Berent Vaget Paget. Personens originale Underskrift findes flere Steder i Rigsarkivet. — Naar Forf. (S. 84 f.) lader Kong Frederik III anbefale „en Nicolaum Schmidt“ til et Postmesterembede, er der vel ingen Tvivl om, at den lærde Konge selv har givet sin Protegé en latinsk *Accusativ*, men i Nutidens Stil er det overflødigt paa den Maade at angive Nicolaus Schmidt som Objekt.

Admiral. I sin Omtale af Gyldenløves Enke, Fru Dorothea Krag, kalder Forf. hende stadig Fru Krag; dette er næppe historisk — hun maa enten hedde Fru Dorothea Krag eller Grevinde Gyldenløve. Albert Baltzer Berns' Hustru vilde heller ikke Nogen titulere Fru Berns (S. 65 f.) paa en Tid, da Frue-navnet kun tilkom Adelsmænds Hustruer.

Men uagtet nu Et og Andet kan indvendes mod Bogen — der ogsaa har den Skavank ikke at være forsynet med Register —, maa den dog kaldes et meget tilfredsstillende Debut-Arbejde, efter hvilket Forf. forhaabentlig vil føle sig opfordret til yderligere Indtrængen i Postvæsenets Historie, og da især efter 1711, hvortil de bedste Ønsker medgives ham.

Bogen er ledsaget af, man kan næppe sige prydet med, et Portræt af Klingenberg, der, uagtet den tarvelige Gjengivelse, ikke savner Interesse.

G. L. Wad.

A. D. Jørgensen: Johannes Evald. Kjøbenhavn (Gyldendalske Boghandel) 1888. (263 SS.)

Et nyt biografisk Arbejde af vor flittige og frugtbare Rigsarkivar vil altid paa Forhaand kunne gjøre Regning paa stor Opmærksomhed hos alle Litteraturens Dyrkere. Man er sikker paa at faae meddelt meget nyt Stof og finde dette benyttet med historisk Kunst i en tiltrækkende og underholdende Form. Dette har yderligere stadfæstet sig ved nærværende Arbejde. Her er et taknemligt og rigt Materiale at bearbejde, idet den fremragende Digter tilfulde besidder sine Landsmænds Kjærlighed og udelte Sympathi. Det har heller ikke manglet paa Forarbejder. At give et Livsbillede af Evald er forsøgt flere Gange tidligere. Evald døde 17. Marts 1781, kun 37 Aar gammel. Allerede i Avgust Maaned samme Aar indrykkede under Mærket F. M. Sjællands senere Biskop, Dr. Fr. Münter, der paa den Tid endnu ikke var fyldt 20 Aar, i Tidsskriftet „Deutsches Museum“ en Skildring af den Af-